

Matisz László A HANGOK VONZÁSA ÉS TASZÍTÁSA

12. zenei tudás

Egy konkrét zenedarab általános megítélése, széleskörű elfogadásból születő külön élete, valamiféle rejtélyes közmegegyezés eredménye. Nincs olyan nagytekintélyű szakember, muzsikos, kritikus, esztéta, azaz mértékadó vélemény, mely megingathatná a nagyközönséget abbéli meggyőződésében, hogy például Ravel Bolerója zseniális mű. A névtelen zenehallgató(k) zsigeri elfogadásából, lelkesedéséből induló folyamat legyőz mindenemű szakmai vélekedést. Az ismert fixációkra alapozott össznépi elfogadtatás receptjeinek egyike: egy - állítólag - megunthatatlan dallam, egy könnyen követhető hatáselem (például egy nagy ívű crescendo), feszes (gyakran monoton) ritmizálás és ügyes hangszerezés. Az eredmény - mint azt más példák is igazolják -, időtálló zenedarab. Mielőtt felelőtlenül leszólnánk a Bolero százmillió nagyságrendűre tehető őszinte hívét, sietve tisztázzuk: az ominózus darab zenei teljesítmény, melynek azonban tudás is van a háttérben... (ellentétben például a popzenével).

A mai teljesítményközpontú - zenével telő időben, hangfelvétel-mennyiségben, fesztivál-sűrűségben, pénzben stb. mérhető - zene megítélését nem elhanyagolható mértékben befolyásolhatja a produkció háttérben vélt vagy valós tudás. Nemcsak a sznob álláspontjából hivatkoznak sokan a tudásra, ha egy zeneművet próbálnak méltatni, hanem (és főleg) a zenészek is. Korszerű dologgá vált ugyanis manapság, a teljesítményt a tudással összemérni. Az élet számos más területén is félreértésekre ad okot, ha valakinek a teljesítményét - mely inkább szorgalom (esetleg szolgálalkúság) kérdése - tudásnak vélik, de még inkább szomorú, ha valakinek a tudását - mely tehetséget, kreativitást, alkotóerőt is jelenthet -, kívülről ösztönözve, minden áron teljesítményre akarják váltani, hogy az jó hatásfokú, azaz hasznosítható legyen.

Az iménti logika szerint aktuális kérdés a zenei tudás. Pedig a zene nem, illetve nem hétköznapi értelemben tudásalapú dolog. És nemcsak azért nem az, mert a zenealkotáshoz szükséges lényegi összetevők nagyobb része megtanulhatatlan - hisz ez utóbbi is egyfajta tudást jelent, melyet sokan ajándékba kapnak (genetikai úton) -, hanem azért, mert a zenei tudás alapvetően más dimenzióban működik, mint a köznapi értelemben vett tudás. Ráadásul mindezek megértését csak tovább bonyolítja néhány eredendő emberi tényező: az önzés és az irigység. A szorgalmas, ám kevésbé tehetséges embert mindig bosszantotta, ha valaki jóval kevesebb befektetett idő- és munkaáldozat árán jutott elismeréshez, főleg sikerhez; mondjuk a hamar megmutatkozó tehetsége által. (Erre ugye ismerünk példákat a zenei történelemből is.) Továbbá a szorgalmas, komoly teljesítménnyel büszkélkedő ember joggal sérelmezik, ha elmarad a jutalom. De ők ma, a legújabb tendenciákra gondolva előnyösebb helyzetben vannak, mint azok, akik a tehetséget vagy valódi tudást képviselik. Ha pedig még azt sem hagyjuk figyelmen kívül, hogy az igazi tudás háttérben, az öröklött érzékeken és készségeken kívül a türelemnek, a figyelemnek, a hosszú időn át csiszolódo értelemnek, érzékenységnek, önálló gondolkodásnak is igen jelentős szerepe van, csak tovább idegesítjük az emberek szorgalmasabb, decensebb hányadát.

Tehát a tudás, mely egyébként is relatív dolog, másképp értendő a zene vonatkozásában. Legtöbben persze szakmai felkészültségre, elméleti és technikai tudásra, hangszer- vagy énektudásra gondolnánk, de erre könnyen rácsafolhatna néhány világhíres nagymester példája: a hegedűlni alig tudó magyarnóta-szerző Dankó Pistától, a közepesen is gyengébben zongorázó jazzkomponista zseni Thelonious Monkig, a rendkívül kellemetlen énekhangú énekes Bob Dylan-tól, a kifejezetten sematikus hangszerelő Beethovenig. Azok nevét pedig vég nélkül sorolhatnánk, akiknek kimagasló szakmai- vagy hangszertudása is kevés volt ahhoz, hogy az előbb említett zseniknek akár csak közelébe is jussanak. A teljes kép kedvéért persze nem tagadható le az sem, hogy a kiemelkedő zeneművészek többsége remek szakember, és hangszeres is volt egyben - de tény, hogy az utókor megítélésének tükrében még a géniuszok szakmai tudása is szinte lényegtelen kérdés; más művészetekhez hasonlóan, ahogy például sok utcai portrérajzoló rajztudása sem biztos, hogy gyengébb, mint Vincent van Gogh-é.

A nagyközönség azonban valamiféle közmegegyezés tükrében ragaszkodik saját, egyszerű koncepciójához, a tudást illetően - természetesen a zene vonatkozásában is. Mert ha nem is kap semmit, nem is leli örömét egy zenemű hallgatásában, legalább a mű háttérben sejtethető, vélt vagy valós tudásról vélekedni kíván - ahogy illik. A cirkuszi mutatványhoz hasonló hangszeres zsonglörködés is várhatóan mindig sikeres lesz. Az ügyesen kiszámított hatásadagolás (lehetőleg fokozás) szintén; pláne show-elemekkel tarkítva. A sikeres szórakoztatáshoz ugyanis hozzátartozik a közönség ámulatba ejtése, mely a cirkuszhoz hasonlítható külsőségekkel, továbbá a kivételes hangszer- vagy énektudás illúzióját keltő trükkökkel operál. Mindezen manipulációk sikerét tovább fokozza, ha a produkció szervezése, technikai apparátusa, koreográfiája, vagyis kiszolgáló körülményei is megfelelnek a legújabb trendi elvárásoknak - azaz profi. Ez utóbbi frappáns jelzővel összefoglalt követelményrendszer már szinte kötelező, ha a korszerű mennyiségi-teljesítmény szemlélet tükrében bevételt, azaz profitot is remélnék egy produkciótól; ugyanis csak ezzel együtt beszélhetünk manapság valódi sikerről.

A sikerorientált, profi produkciókkal nem lenne különösebb baj, amíg működési törvényszerűségei a népmulattató berkeken belül maradna. Viszont attól kezdve, hogy eléri az igazi zenét - mely önmagában, vegytisztán beszél, metakommunikál -, amikor halhatatlan klasszikusok, ártatlan népzene, egyszeri és megismételhetetlen jazzprodukciók is ilyen körülmények közé, ilyen motivációk által kerülnek a közönség elé, súlyos destrukcióról beszélhetünk. Az igazi zenéhez ugyanis csak megfelelő akusztikai körülmények szükségesek, semmi más. Csakhogy, a jelek szerint ez ma már nem elég...

E skizofrénnak tetsző kulturális állapotot nem csupán szórakoztatóipari menedzserok idézték elő napjainkban, hanem aktív muzsikosok is, szép számmal. A zenészek szempontjából általában fokozott jelentősége van, az általuk sajátosan értelmezett tudásnak. Különösen a hivatásszerűen és "művészi" ambíciókkal tevékenykedő zenészek körében tapasztalható a tudás, vagy annak látszatának túldimenzionálása. Például a begyakorlott manuális beidegződések könnyed felmutatásával a legtöbb muzsikos, mint tudással büszkélkedik; e téren valamiféle sajátos versengés is van közöttük. Természetesen a gyorsaság, az extrém hanghatások, a nagy beleélésre emlékeztető külsőségekkel exponált szólók, a sztároktól ellesett hatáselemek felsorakoztatásával a siker a legfőbb cél, melynek érdekében sokan a kommersz show-elemek, és olcsó külsőségek használatától sem riadnak vissza. A felkészült és begyakorlott zenész minden kollégájától elvárja, hogy legalább annyi, de inkább több munka, felkészülés legyen mögötte, mint amennyit ő maga áldozott a zenész-szakmára. Ha csak egyetlen hiányosságot is megsejt, kikéri magának (minimum a lelke mélyén), hogy ilyen konkurenciával kelljen versenyeznie.

Mindezek közepette csupán egy dologról feledkezik meg a jól képzett és begyakorlott muzsikosok: arról, hogy mit és hogyan játsszon. A zenész-szakmai berkekben sokat emlegetett *invenció* ma alig jelent többet, mint olyan ötletesség, mely a zene hámrétegét, annak érdekesebb hangzását, esetleg eredetibb hatását szolgálja. Mivel a zenének azonnal kell hatni, elsősorban a felszínt kell tetszetőssé tenni, a gyors siker érdekében. A zene általi átszellemülés, meditatív állapot, a megfoghatatlan érzékeltetését szolgáló, éreztető, láttató hatás már nem cél.

Pedig ez utóbbi motivációk jelenthetnék a zenei tudás hitelességét; ahogy valaha jelentették például a valódi életérzéseket és azok érzelmi, lelki hatásait tükröző népzeneben, vagy jó néhány barokk szerző művében, de akár a 20. század közepén jellemző, spirituális magasságokat ostromló jazz, vagy szabadzenei irányzatokban is. Ugyanis a zene, a valóságos élet láthatatlan szféráiban lévő igazságok felismerését szolgálja. Ehhez persze a muzsikosnak nem árt tudni az érzelmek, a lélek mélyén munkáló igazi sorskérdésekről, az egzisztencia relatív természetéről, a hit láthatatlan erejéről, a szellemi igazságok állandóságáról - vagyis a létezés lényegi kérdéseiről. Ezek a dolgok a fejben, a szívben tartós kételyt, nem ritkán szenvedést okozhatnak, emiatt a hivatásszerű muzsikosok szívesebben alapoznak a szakmai-technikai tudásra, melyet a született készség előnyével, s némi szorgalommal begyakorlotta, versenyképessé lehet tenni. Sokan igen komoly munkát fektetnek be az egyre magasabban meghúzott technikai szint elérésének kedvéért, miközben a lényegre, a valódi tudásra egyszerűen nem marad energia, idő; de az is előfordul, hogy a született, ajándékba kapott eredendő muzikalitás is a teljesítmény mögé szorul.

Viszont a zenészek mondhatják erre, méghozzá joggal, hogy ők elsősorban médiumok, akiket illetően fontosabb, hogy az általuk megidézett szellemiség a lehető legtökéletesebb formában váljon érzékelhetővé mindenki számára. Vagyis hagyják őket békén a lélektani, filozófiai, bibliai stb. kérdésekkel; mert hogy, ezek mások szakterületei. Csakhogy a muzsikos más dimenzióban létező tudása pontosan azt jelenti, hogy az iménti fontos kérdésekhez van köztük - ha tudatlanul is. Mert a zenei tudás, a mindenre való nyitottság állapotából kiinduló érzékenység, ösztönösség, szenvedély, tapasztalat, intuíció, hit és alázat kérdése lenne elsősorban, s csak ezután szakmai-technikai. Amíg ez nem jellemző, előfordulhat, hogy jó néhány passzív zenehallgató bensőségebb viszonyban van a zenével, mint a zenészek nagyobb hányada.

Azt ugye az átlagos, névtelen zenehallgató is tudja, hogy a jó zene vonzza a figyelmet, kimozdítja a lelkiállapotot, az ember nem unja meg néhány perc után, hogy megjegyzi magának, gyakran az is bebizonyosodik, hogy nincs egyedül az élményével, hogy az a bizonyos zene kiállja az idők próbáját is, hogy általa igény támadt valamire, ami addig nem volt -, hogy ez lételem. Előfordul, hogy ugyanazzal a művel a sokadik találkozás után születik az előbbiekhöz hasonló felismerés; amikor befogadásra alkalmassá váltak a körülmények, vagy mi magunk. Kérdés, hogy elébe mehet-e, készülhet-e rá, tervezhet-e ilyet a muzsikos. Szinte biztos, hogy csupán szakmai módszerekkel nem. Mivel a zene, és minden zene egy univerzális hang-kavalkád része, nem elsősorban kitalálható, kreálható dolog, hanem valami, amit meg lehet találni, és meg lehet osztani másokkal. Hatásfokozó technikai beavatkozással, manipulációval nemigen lehet a megtalált zenét maradandóvá tenni. Ugyanis az ilyen beavatkozás, a zenével kialakítható bensőséges viszonyt, az intimitás kialakulását teszi lehetetlenné. Márpedig a zenével kapcsolatban viszonyokról beszélhetünk, melyek ugyan sokféleképpen lehetnek, ahogy az emberi viszonyok is, de rendkívül fontosak. Az igazi zenei tudás alkotói attitűdjé nem a megtalált zene kiszínezését, divatosáá torzítását célozza, hanem a kiemelését, éreztetését és letisztulását.

Ezért inkább a mindenre való nyitottság kérdése a zenei tudás. Figyelemmel, fűrkészve létezve, hitet táplálva van esély arra, hogy lassan a birtokába jussunk.